

HISTORISCH JAARBOEK
VOOR HET LAND VAN ZWENTIBOLD

STICHTING HISTORISCH JAARBOEK VOOR HET LAND VAN ZWENTIBOLD

bankrekening NL44 RABO 0137 3795 87

Stichtingsbestuur en redactieraad

Drs. A.M.P.P. Janssen, voorzitter
J. Janssen, secretaris
K. de Vaan, penningmeester
Ir. J.W. Gielkens, redactievoorzitter
W. Brassé, redactiesecretaris
Drs. J. Arendsen
Drs. C. Baltis
Drs. P.H.M. Boselie
J.J.J.M. Engels
Dr. Ir. A.A. Macco
J.H. Schrader

Ereleden

Dr. J.G.L. Theunisse †
A.E.L. Jonkergouw †

Secretariaat

p/a Euregionaal Historisch Centrum Sittard-Geleen
Postbus 18
6130 AA Sittard

Ontwerp, layout en druk

Drukkerij Econoom BV, Beek

Foto's omslag

Opgravingsactiviteiten Germaanse nederzetting Holtum Noord. Op de voorgrond een uitzonderlijk goed geconserveerde haardplaats met de houtblokken er nog in (foto Archeomedia). Als achtergrond: Plangebied Holtum-Noord op de Algemene Hoogtekaart Nederland (Bron: Wagner 2010, bijlage 20.1).

ISSN 0921-8521

HISTORISCH JAARBOEK
voor het
Land van Zwentibold

XXXIV

UITGAVE
2013

SPONSORS & BEGUNSTIGERS

Drukkerij Econoom BV, Beek
Gemeente Sittard-Geleen
Hotel Merici, Hotel-Café de Limbourg &
De Kroon Wine & Dine, Sittard
Laudy Bouw & Ontwikkeling b.v., Sittard
Rabobank Westelijke Mijnstreek, Sittard
Slagerij Vink, Sittard
Van Berkum Wijnkopers B.V., Sittard

drukkerij econoom bv beek-l.

Gemeente

Sittard-Geleen

Born

IN HET LAND VAN ZWENTIBOLD VERSCHIJNEN AFGEZIEN VAN ONS
JAARBOEK NOG DE VOLGENDE HISTORISCHE PERIODIEKEN

<i>Echter Landj</i>	<i>Echt e.o.</i> <i>info: ltheelen@zonnet.nl</i>
<i>Heemklank</i>	<i>Susteren</i> <i>info: w.f.m.schulpen@hccnet.nl</i>
<i>Historische Jaarboek Groot-Born</i>	<i>Grevenbicht, Obbicht en Papenhoven, Born, Buchten, Holtum</i> <i>info: j.knoors@kpnplanet.nl</i>
<i>Sittards Verleden</i>	<i>Sittard</i> <i>info: marijke.geilen@home.nl</i>
<i>Tijdschrift Heemkundevereniging Geleen</i>	<i>Geleen</i> <i>info: johbus@planet.nl</i>
<i>Becha</i>	<i>Beek</i> <i>info: mennens-hamers@ziggo.nl</i>
<i>Jaarboek Historiek</i>	<i>Schinnen</i> <i>info: wil.knarren@historie-schinnen.nl</i>
<i>Monografieën uit het Land van Sittard</i>	<i>Sittard-Geleen, Susteren, Urmond en Selfkant</i> <i>info: monografieenlvs@gmail.com</i>

RECHTGEZET

In het jaarboek van 2012 staat in het artikel 'De ontwikkeling van de sport in Sittard vanaf 1881', door Jan Bovend'eerdt, ten onrechte vermeld dat de in 1907 opgeheven schutterij de naam 'St.-Rosa' droeg. Deze naam is na enige discussie door de eindredactie in het artikel toegevoegd, op basis van een eerder artikel uit het jaarboek van 1998 door J.Theunisse ('De sociale betekenis van het 'Sjterfhoes' ') dat deze naam ook vermeldde. Bij deze wil de redactie beide artikelen rectificeren: de 'dienstdoende schutterij' van Sittard die in 1907 werd opgeheven, droeg geen specifieke naam. Pas bij de heroprichting in 1988 werd de naam 'Sint Rosa' aangenomen.

INHOUD

MARION E.N. AARTS <i>De Germaanse nederzetting in Holtum-Noord (gemeente Sittard-Geleen). Bewoning in de Laat-Romeinse periode</i>	9
PETER SCHULPEN <i>Een nieuwe hypothese over de ommuring van Sittard</i>	33
LOUIS BROEKMEULEN <i>Bijzonderheden over de oudste zegels van Sittard</i>	43
A.M.P.P. (GUUS) JANSSEN <i>De koorafscheiding van de Sittardse Sint-Petruskerk</i>	53
RENÉ LAUWERS <i>De helft van Lahrhof: van leengoed tot eigendom in 1666</i>	59
AD HOOGENBOOM <i>Geleners wonderbaarlijk genezen in Aldenhoven</i>	67
ANTOINE JACOBS <i>Bij de buste van Antonius van der Leeuw SJ</i>	75
PAUL MENNENS <i>Limonadefabrieken in Zuid-Limburg en Wouters Limonade in Beek</i>	81
HARRY STRIJKERS EN SERGIO DERKS <i>Ben Derks (1905-1952). Een Sittardse cultuurlegende</i>	105
JOS ENGELEN <i>Dagboeknotities Leonie Dieteren-Meyer 1940-1945</i>	123
LEI LIMPENS <i>Zestig jaar "Willy Dols, Sittardse diftongering". Perikelen rond de publicatie</i>	141
J.J.J.M. ENGELS <i>Pastors en parochianen bouwden samen steeds op dezelfde plek hun nieuwe kerk. Een impressie van de afbraak en de herbouw van de Sint-Catharinakerk te Buchten in de perioden 1834 tot 1839 en 1960 tot 1963</i>	147

JOS MEUWISSEN	
<i>Het raadsel van de verdwenen Buchtense kerkklok</i>	171
AD VAN DER LOO	
<i>50 Jaar Kennedy-Mars Sittard</i>	183
W.P.A.M. HENDRIX	
<i>Oudheidkundig onderzoek te Stein e.o. 17 (2012)</i>	193
<i>Personalia auteurs</i>	205

EEN NIEUWE HYPOTHESE OVER DE OMMURING VAN SITTARD

PETER SCHULPEN

In het historisch jaarboek van 1996 verscheen van de hand van P.B.N. van Luyn het artikel 'De vestingwerken van Sittard'. Hierin wordt de ontwikkeling van de vestingwerken van Sittard tot de zeventiende eeuw geschetst en een hypothese gepresenteerd over de ommuring van de stad.¹⁾ Nieuwe (archeologische) waarnemingen en nadere bestudering van schriftelijke bronnen noopten tot een kritisch onderzoek van de hypothese van Van Luyn en tot de opstelling van een nieuwe.

DE HYPOTHESE VAN LUYN

Van Luyn stelde in zijn bijdrage: 'Eind 15de eeuw zijn zeker ten dele in steen uitgevoerde bolwerken gebouwd en ook torens die voor geschut aangepast waren. In 1538 zal men dan

Afbeelding 1: Schets van de vesting Sittard omstreeks 1538. (EHC Sittard-Geleen)

begonnen zijn de middeleeuwse wal aan de buitenzijde van een zware stenen keermuur in mergelsteen te voorzien, die het gewicht van een verzaard wallichaam, waarop men ook geschut kon plaatsen, zou kunnen dragen. De daarvoor benodigde steen was, tenminste voor een deel, van de kastelen Born en Millen afkomstig. Aan de binnenkant van de naar de stad aflopende wal werd een lagere en minder zware keermuur gebouwd. Pas later, mogelijk pas in de loop van de volgende eeuw, is ook aan de buitenzijde van de eerste keermuur een laag aarde aangebracht, zodat de muur midden in het wallichaam kwam te liggen. Bij de herhaalde verwoesting in 1676-1678 zijn zeker stukken van deze muur vernield of opgeblazen, zodat zij niet meer overal in het wallichaam wordt aangetroffen.²⁾

MERGELSTENEN

Van Luyn concludeerde dat de ommuring was opgetrokken in mergelsteen. Hij baseerde dit op een vermelding in de burgemeestersrekening van 1582-83³⁾ en de vondst van mergelblokken op drie plekken ter plaatse van de omwalling. In onderstaand overzicht zijn alle thans bekende vondsten van mergelsteen geïnventariseerd. Ze zijn opgesomd vanaf de Limbrichterstraat, het tracé van de omwalling met de wijzers van de klok volgend. De reeds in 1996 door Van Luyn vermelde waarnemingen zijn gekenmerkt met een asterisk:*

Begijnhofwal. Op 28 augustus 1952 werden over een lengte van tachtig meter vijftien boringen verricht in het talud van de Begijnhofwal, vanaf de Brandstraat/Limbrichterstraat richting Deken Tijssenstraat. Op een diepte tussen de twee en drie meter werd telkens metselwerk van mergel aangetroffen.⁴⁾

*Deken Tijssenstraat tussen Begijnhofwal en Dominicanenwal.** In mei 1992 werd bij rioleringswerken één meter onder het maaiveld een 2,5 m hoge uit mergelblokken (42 x 35 x 20 cm) opgetrokken muur aangetroffen. Negen meter stad inwaarts werden restanten van een in mergel en baksteen opgetrokken muur gevonden.⁵⁾ Zie afbeeldingen 2 en 3.

Dominicanenwal. In 2008 kwamen bij de bouw van de Ursulinenparking op twee plekken mergelblokken in de Dominicanenwal tevoorschijn. Zie afbeeldingen 4 en 5.

Paardestraat tussen Dominicanenwal en wal Fort Sanderbout. Bij de afbraak van Fort Picard in 1920, bij opgravingen aan de noordzijde van het Huis op het Fort in 2011, en bij de begeleidende rioolwerkzaamheden in 2012 werden mergelstenen structuren blootgelegd. Deze maakten waarschijnlijk deel uit van de middeleeuwse stadspoort Leeuwenberg.⁶⁾

Wal Fort Sanderbout tussen Paardestraat en Pullestraat. Omstreeks 1980, ten tijde van de vervanging van de bomen op de wal, werd op respectievelijk 62,2 m, 84,5 m en 100,3 m van de hoek van de bebouwing van de Paardestraat, in het talud van de wal een muur van mergelblokken aangetroffen. De onderkant van deze muur lag circa 1,20 m boven het pad aan de voet van het waltalud.⁷⁾ In dit walgedeelte legde een Sittardenaar in 2008 illegaal een stuk mergelstenen ommuring vrij. Zie afbeelding 6.

Wal Fort Sanderbout ter hoogte van de Pullestraat. In mei 1950 vond, naar aanleiding van een verzakking in de wal, op deze locatie een onderzoek plaats. Hierbij werd een 1 x 1,5 m groot mergelstenen muurvlak gevonden, opgebouwd uit blokken van 20 x 28 cm. Door het achterwege blijven van nader onderzoek kon niet worden vastgesteld of de muur tot de walkern of tot een toren behoorde.⁸⁾

*Wal Fort Sanderbout ter hoogte van Fort Sanderbout.** Op 20 december 1960 werden op het midden van het wandelpad over de wal, op een diepte van 3,75 m door J.G.N. Renaud van de Rijksdienst voor Bodemonderzoek overblijfselen van een 1,7 m hoge muur uit mergel aangetroffen.⁹⁾

Agnetenwal. In de tuin van het Agnetenklooster zijn in de Agnetenwal mergelstenen blokken te zien. Zie afbeelding 7.

Tempelplein voorheen Varkensmarkt. In augustus 1970 werd tijdens graafwerkzaamheden voor de aanleg van rioleringsbuizen het mergelstenen gewelf van het 'Steinen Muircken' blootgelegd en vernield.¹⁰⁾

*Walstraat.** In 1987 werd, bij de aanleg van de riolering voor het nieuw te bouwen winkelcomplex ABC, ter plaatse van de in 1922 geslechte wal, vanaf de splitsing Walstraat-Misboekstraat tot de Limbrichterstraat een fundering uit mergel blootgelegd. Zesendertig meter van de Limbrichterstraat werd ook een uit mergelblokken gebouwd cirkelvormig torentje met een diameter van circa vijf meter gevonden.¹¹⁾

De constatering van Van Luyn dat Sittard een mergelstenen muur heeft gekend, wordt dus bevestigd door meerdere recente (archeologische) waarnemingen en niet eerder aangehaalde informatie uit archiefstukken en documentatie.

Afbeelding 2: Opgraving tussen Begijnhofwal en Dominicanenwal, mei 1992. (EHC Sittard-Geleen, coll. Roozen)

Afbeelding 3: Resten mergelstenen muur. (EHC Sittard-Geleen, coll. Roozen)

Afbeelding 4 en 5: Pijl wijst naar plek mergelstenen in de Dominicanenwal; rechts een detailopname, mei 2008. (foto's Ries van Doorn)

Afbeelding 6: Opname mergelstenen muur in wal Fort Sanderbout, 2008. (foto Frank Keysers)

Afbeelding 7: Mergelstenen in de ommuring van de Agnetenwal, 2013. (foto Vic Hendriks)

ZESTIENDE VERSUS VEERTIENDE EEUW

Volgens de hypothese van Van Luyn werd de stad vanaf 1538 ommuurd. Van Luyn plaatste de ommuring tegen de politieke achtergrond van de derde Gelderse Successie oorlog (1538-1543): de strijd om de heerschappij over Gelre tussen de hertog van Gulik, Willem de Rijke, en de heer der Nederlanden, keizer Karel V. Uit de contemporaine kroniek van Petrus Treckpoel (1442-circa 1508) blijkt dat de ommuring van oudere datum moet zijn. De in Beek geboren Treckpoel was van 1480 tot 1492 kapelaan te Sittard.¹²⁾ In zijn kroniek beschrijft hij bij het jaar 1493 de inname van Sittard door troepen onder leiding van Everartz Arenberch.¹³⁾ Deze '... lyppen duer die watter graeffven inde clommen over die muyren ...'. De uit de stad vluchtende burgers '... vyelen over die muyrren inde croppen deur die graven...'. De stad was dus in 1493 ommuurd. In 1318 had Sittard nog een aarden omwalling met daarop een palissade. Dit kan geconcludeerd worden uit de beschrijving van het beleg van Sittard door de hertog van Brabant in dat jaar, zoals verhaald wordt in de veertiende-eeuwse rijkroniek *De Brabantse Yeesten* van Jan van Boendale.¹⁴⁾ De ommuring moet dus tussen 1318 en 1493 zijn gerealiseerd. De exacte periode van de bouw is niet vast te stellen. Een in zijn historische context geplaatst afschrift van een archiefstuk uit 1378 pleit voor de bouw tussen 1338 en 1400.¹⁵⁾

In de jaren dertig van de veertiende eeuw viel de opkomende territoriale staat Valkenburg uiteen in een zuidelijk deel met Valkenburg en Monschau en een noordelijk deel bestaande uit Sittard, Born en Susteren. Het noordelijk deel viel toe aan een zijlijn van de heren van Valkenburg. Jan van Valkenburg werd in 1321 heer van Born, in 1333 heer van Susteren en omstreeks 1338 heer van Sittard.¹⁶⁾ Aansluitend waren zijn zoon Walram (vanaf 1356), zijn zoon Reinoud (vanaf 1365) en de zoon van zijn dochter, Simon van Salm (vanaf 1396), heer van Born, Susteren en Sittard.¹⁷⁾ De vier heren lieten zich begraven in grote grafmonumenten met persoonsafbeeldingen op het koor van de Sint-Petruskerk voor het hoogaltaar.¹⁸⁾ Hun begraafing in Sittard duidt erop dat zij deze stad zagen als de belangrijkste plaats van hun territorium. Opvallend is ook dat alle overgeleverde Sittardse munten dateren uit de periode dat zij zeggenschap hadden over de stad.¹⁹⁾ Ze wisten hun klein territorium te handhaven tussen de veel grotere territoria van Brabant en Gulik, die in de veertiende eeuw hun expansie richtten op het Maasland.²⁰⁾

In dit politiek klimaat verleende Jan van Valkenburg aan Sittard het privilege om zelf de hoogte van de belastingen te bepalen, met het oog op de versterking van de stad. Dat blijkt uit een akte van 20 mei 1378, waarin zoon Reinoud dit door zijn vader verleend voorrecht

bevestigd.²¹⁾ In het Sittards stadsrecht van 1243 was al bepaald dat de burgers de gracht, de aarden wal en palissade in goede staat moesten houden.²²⁾ Ten tijde van Jan van Valkenburg (1338-1356) was kennelijk niet duidelijk hoe de versterking van de vestingwerken moest worden gefinancierd. Dat bij de privilege-verlening door Jan van Valkenburg expliciet de versterking als doel wordt genoemd, duidt erop dat hier toen werk van werd gemaakt. Ook andere nabij gelegen plaatsen maakten in de veertiende eeuw gelden vrij voor hun vestingwerken, meer specifiek voor ommuringen. Zo versterkte Valkenburg zich met een mergelstenen ringmuur, nadat Dirk IV van Valkenburg, neef van de heer van Sittard Jan van Valkenburg, in 1335 van de hertog van Brabant een grote som geld had ontvangen als schadeloosstelling.²³⁾ Venlo bouwde tussen 1343 en 1400 een hoge bakstenen ringmuur.²⁴⁾ Maastricht kreeg in 1347 van de hertog van Brabant toestemming om vier jaar lang een bijzondere belasting te heffen voor bouw en herstel van de stadsmuren. Twee jaar later leverde het kapittel van Sint-Servaas een bijdrage aan het verbeteren van de stadsmuur. De gelden waren bestemd voor ommuring van Wyck of de tweede ommuring van Maastricht.²⁵⁾ Roermond werd in de tweede helft van de veertiende eeuw ommuurd.²⁶⁾ De vluchtburcht Millen kreeg vanaf 1365 een zware bakstenen ringmuur.²⁷⁾

De overgeleverde akte uit 1378, in combinatie met de lokale en regionale politiek-bestuurlijke situatie in de veertiende eeuw en de vestingbouwactiviteiten in bovengenoemde plaatsen, maakt het aannemelijk dat Sittard tussen 1338 en 1400 ommuurd werd. Een tijdvak waarin Sittard de hoofdplaats was van een klein territorium. Volgens bouwhistoricus drs. Birgit Dukers waren de mergelblokken die bij de opgravingen in 2011 en 2012 bij de Paardestraat aan de oppervlakte kwamen ouder dan de zestiende eeuw, vermoedelijk veertiende-eeuws.²⁸⁾

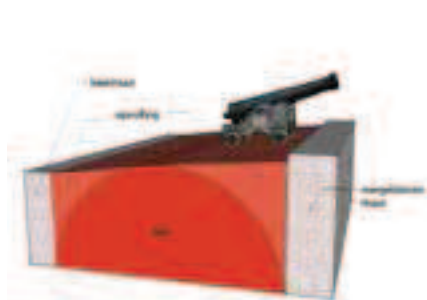
Van Luyn plaatste de ommuring later, onder andere op basis van het voorkomen van de naam 'Steinen Muircken'. Deze benaming voor de waterpoort aan de zuidzijde van de stad komen we voor het eerst tegen in 1399. Ze is waarschijnlijk in de veertiende eeuw ontstaan. De benaming duidde volgens Van Luyn erop dat een stenen muur toen nog een uitzondering was.²⁹⁾ Als we de ommuring van Sittard plaatsen in de veertiende eeuw kan de aanduiding 'Steinen Muircken' erop duiden dat de stad aan de zuidzijde niet volledig ommuurd was. De aanduiding 'Steinen' kan het contrast hebben aangegeven met de ernaast gelegen aarden omwalling. Het verkleinwoord 'Muircken' kan het contrast hebben aangegeven met de grote muur die Sittard toen, met uitzondering van een deel aan de zuidzijde, omringde. Een verklaring voor het ontbreken van een volledige ommuring aan de zuidzijde kan zijn dat de mogelijkheid tot inundatie de stad aan deze zijde voldoende bescherming bood. Een andere verklaring voor de aanduiding 'Steinen Muircken' kan zijn dat bij de waterpoort een andere soort steen, hardsteen of baksteen, is gebruikt, afwijkend van de mergelstenen ommuring van de stad.

DE PLAATS VAN DE MUUR

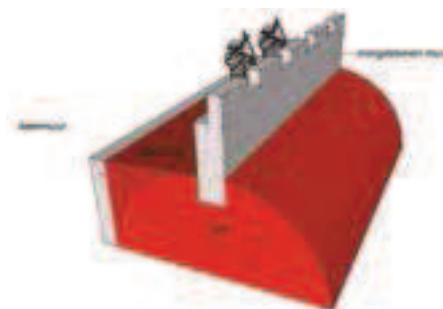
Als we de ommuring plaatsen in de veertiende eeuw kan bijgevolg niet worden gesproken over een 'keermuur', die volgens Van Luyn was gebouwd aan de buitenzijde van de wal om het gewicht van een verzaard wallichaam, waarop geschut geplaatst kon worden, te dragen. In de veertiende eeuw was er nog nauwelijks geschut en dus geen reden voor de bouw van zo'n keermuur.

Aangezien er in de veertiende eeuw reeds een aarden wal aanwezig was, is het logischer dat de stadsmuur niet aan de buitenzijde van de wal gebouwd werd, maar erop. Hierdoor kreeg het vestingwerk direct extra hoogte. Dit lijkt bevestigd te worden door de muurvondsten van omstreeks 1980 in de wal Fort Sanderbout. Op basis van archeologisch onderzoekingen werd toen

geconstateerd dat de onderkant van de muurresten telkens ongeveer 1,2 m hoger lagen dan het pad aan de voet van het waltalud. Nieuw archeologisch onderzoek moet uitsluitsel geven of we bij deze omwalling te maken hebben met de muurresten geplaatst op een oudere omwalling.³⁰⁾

Afbeelding 8: Schematische weergave van de opbouw van de ommuring, gerealiseerd na 1538, volgens Van Luyn. (tekening Rob Váder)

Afbeelding 9: Schematische weergave van de opbouw van de ommuring, gerealiseerd tussen 1338-1400, volgens Schulpen. (tekening Rob Váder)

AANAARDING BINNENZIJDEN EN VERSTERKING VAN DE MUUR

De eind vijftiende eeuw toenemende vuurkracht en trefzekerheid van geschut noodzaakte tot de aanaarding van vestingmuren. In Venlo zou dit in de periode 1492-1538, in Maastricht tussen de jaren 1540-1550 en in Roermond tussen 1552-1555 hebben plaatsgevonden.³¹⁾ Op de schets van Sittard van omstreeks 1538 zien we zeer waarschijnlijk een aan de binnenzijde aangeaarde muur. Het is aannemelijk dat de aanaarding van de ommuring van Sittard rond dit jaar, een periode van (dreigende) oorlog tussen hertog Willem de Rijke en keizer Karel V, heeft

Afbeeldingen 10 en 11: Details uit schets vesting Sittard, omstreeks 1538. Aan binnenzijde aangeaarde ommuring?

plaats gevonden. De ommuring en de bolwerken zullen hierbij zeker zijn versterkt. Waarschijnlijk is bij deze versterking meer gebruik gemaakt van baksteen dan van mergel. Immers de burcht Millen die gedeeltelijk werd ontmanteld om bouw materiaal te verkrijgen voor de versterking van Sittard, was opgetrokken uit baksteen.³²⁾ Verder is in de rekening van de rentmeester van het ambt Born over het jaar 1539-1540 aangetekend dat uit twee bossen tussen Nieuwstadt en Born geen hout werd verkocht omdat 'alles zu den ziegelsteinen und baue zo

Sittard koemen'.³³⁾ Het hout uit de bossen was nodig als brandstof bij de vervaardigen van bakstenen om de vestingwerken te versterken. Deze versterkingen werden al in 1542 verwoest door René van Oranje, krijgsheer in dienst van keizer Karel V. In een kroniek lezen we hierover dat zijn troepen 'die stat altemael slecht hebben gemaect ende hebben daer eyn dorp van gemaect'. Toen Sittard spoedig daarna heroverd was door Gelders-Gulikse troepen hebben deze volgens de kroniekschrijver de stad 'weder sterker gemaect dan te voeren'.³⁴⁾ Na de onderwerping van Willem de Rijke aan Karel V werden in 1544 de poorten en de muren door de troepen van Karel V grotendeels afgebroken.³⁵⁾ Vanaf die tijd lijken de stadsmuren voor de verdediging van de stad van ondergeschikt belang. Zo wordt in de stadsrekeningen, die vanaf 1582-1583 zijn overgeleverd, wel geregeld melding gemaakt van werkzaamheden aan muren bij de stadspoorten en wachthuisjes op de omwalling, maar nauwelijks van werkzaamheden aan de tussenliggende stadsmuren.³⁶⁾

AANAARDING BUITENZIJD

Van Luyn gaf aan dat de aanaarding aan de buitenzijde, waardoor de muur in het midden van het wallichaam kwam te liggen, mogelijk pas in de zeventiende eeuw had plaatsgevonden. In een volgende bijdrage aan het jaarboek, als meer bronnen zouden zijn ontsloten, zou hij terugkomen op de ontwikkeling van de vestingwerken in de zeventiende en achttiende eeuw. Helaas heeft de in 2007 overleden auteur hier geen invulling aan kunnen geven. Van Luyns mening dat de aanaarding aan de buitenzijde in de zeventiende eeuw heeft plaatsgevonden, zal mogelijk zijn ingegeven door de positie van Fort Sanderbout in het verdedigingssysteem van de stad. De nog zichtbare schietgaten van dit waarschijnlijk rond 1565 tot stand gekomen Italiaans bastion richten zich nu op de aardeomwalling. Oorspronkelijk waren de schietgaten bedoeld voor het geven van flankvuur, langs de walmuur.³⁷⁾ Met de aanaarding van de muur aan de buitenzijde verloren de schietgaten deze functie.

Afbeelding 12: De schietgaten aan de binnenzijde van Fort Sanderbout. (foto Vic Hendriks)

Afbeelding 13: Zicht vanuit het rechter schietgat van Fort Sanderbout. (foto Vic Hendriks)

Het is aannemelijk dat de aanaarding aan de buitenzijde heeft plaatsgevonden na de verwoestingen van de vestingwerken door de Franse troepen in april en oktober 1676.³⁸⁾ In het memoireboek van de zusters Dominicanessen staat hierover geschreven dat de Franse troepen 'de stad Zittardt hadde commen demanteleren ende de geheele stadsvesten omverwerpen en de porten doen springhen'.³⁹⁾ Nadat de Franse troepen Sittard ook nog grotendeels in de as hadden gelegd, betrokken twee regimenten ter sterkte van 2500 man onder leiding van de Gulikse generaal D'Avilla in september 1677 de stad. Hieraan werden nog 83 ruiters toegevoegd. Alle beschikbare mannelijke krachten van Sittard en de ambten Born en Millen werden gerekruteerd om samen met de militairen de stad weer in verdedigbare toestand te brengen. Daarnaast werden vanuit Gulik nog eens 'achtduizend' pioniers (grondwerkers) ingezet om de vestingwerken in orde te brengen.⁴⁰⁾ De door de Fransen gecreëerde openingen in de omwalling konden door de inzet van zoveel mankracht relatief snel worden gedicht. Door verdere aanaarding aan de buitenzijde kwamen de resten van de vestingmuur in het midden van het wallichaam te liggen.

NIEUWE HYPOTHESE

Op basis van bovenstaande inzichten en gegevens kan de ommuring van Sittard de volgende ontwikkelingsfasen hebben doorgemaakt: tussen 1338 en 1400 werd de palissade op de aarden omwalling van Sittard vervangen door een mergelstenen muur. Om bestand te zijn tegen de toenemende vuurkracht van het geschut werd in de eerste helft van de zestiende eeuw de muur aan de binnenzijde aangeaard. Na de verwoestingen van de vestingwerken als gevolg van de derde Gelderse Successie oorlog (1538-1543) werd de stadsmuur nauwelijks nog onderhouden. In april 1676 haalden Franse troepen de nog bestaande muurdelen grotendeels neer, en in oktober 1676 doorstaken zij de omwalling. Bij de herstelwerkzaamheden van de vestingwerken in 1677-1678 verdwenen de resten van de Middeleeuwse ommuring voor eeuwen uit het zicht doordat de stadsmuur aan de buitenzijde werd aangeaard.

Noten

1. P.B.N. van Luyn, 'De vestingwerken van Sittard', in: *Historisch Jaarboek voor het Land van Zwentibold* (HJLZ) 17 (Sittard 1996) 39-55.
2. Van Luyn, 'De vestingwerken', 52.
3. 'In 1582 worden *steine und kalck so van der alder mauren abgefallen* weer op de wal gedragen, waarvoor de burgemeester twee manden en een *hantfast* aanschafft.' Van Luyn, 'De vestingwerken', 51.
4. Euregioonaal Historisch Centrum (EHC) Sittard-Geleen, Bestuursarchief Sittard 1930-1960, dossiernummer 224.
5. Van Luyn, 'De vestingwerken', 52.
6. Mail 18-12-2012 van bouwhistoricus drs. Birgit Dukers die de opgravingen in 2011 en 2012, als medewerker van Buro4, begeleidde.
7. A.M.L. Roebroek, 'Oudheidkundig bodemonderzoek in de gemeente Sittard, 2', in: *HJLZ* 2 (1981) 140, 141.
8. EHC Sittard-Geleen, collectie Offermans doos 5, map 12a.
9. Bericht in de *Nieuwe Limburger* van 22 december 1960 en in het *Limburgs Dagblad* van 23 december 1960; J.G.N. Renaud, 'Archeologisch Nieuws Sittard', in: *Nieuwsbulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond* (1961) 5-6; A.E.L. Jonkergouw, *Kroniek van Sittards jongste verleden* (Sittard 1982) 101.
10. EHC Sittard-Geleen, collectie Offermans doos 6, map 11.
11. Brief van A.E.L. Jonkergouw aan Stichting Menno van Coehoorn, d.d. 4 januari 1989, gebaseerd op waarnemingen van 'onbezoldigd stadsarcheoloog' A.M.L. Roebroek. Zie ook: Van Luyn, 'De vestingwerken', 52.
12. Steven Vanderputten, 'Reconstructie van een laatmiddeleeuws historiografisch oeuvre. Het voorbeeld van de Loonse priester Petrus Treckpoel (1442 - circa 1508)', in: *Revue belge de philologie et d'histoire* 83/4 (2005) 1063, 1066.
13. Jos. Habets, 'Chronijk der Landen van Overmaas en der aangrenzende gewesten door eenen inwoner van Beek bij Maastricht', in: *Publications de la Société Historique et Archéologique* (PSHAL) 7 (1870) 78. Voor meer informatie over Everartz Arenberch zie de pagina's 135, 136. Everartz Arenberch is beter bekend onder de naam Everhard van de Marck (1472-1538), van 1505 tot zijn dood prinsbisschop van Luik. Zie ook: Bruno Demoulin en Jean-Louis Kupper, *Histoire de la principauté de Liège. De l'an mille à la Révolution* (Toulouse 2002) 119-123.
14. Van Luyn, 'De vestingwerken', 42.
15. EHC Sittard-Geleen, Bestuursarchief Sittard 1243-1794, inv.nr. 35.
16. Voor de politiek-bestuurlijke ontwikkeling van genoemde plaatsen zie: Peter Schulpen e.a., *Negentien gemeenten, één regio. Vademecum voor plaatselijke institutionele geschiedbeoefening in de Westelijke Mijnstreek* (Sittard-Geleen 2011) 25-27, 97-99, 115-117.
17. Severin Corsten, 'Die Herren von Sittard bis 1400', in: *Sittard, uit bronnen geput* (SUBG) (Sittard 1993) 88-95.
18. A.M.P.P. Janssen, 'Funeraire monumenten in de Sittardse St.-Petruskerk', in: *HJLZ* 33 (2012) 63, 64.
19. A.E.L. Jonkergouw, *Sittards oudste verleden (4000 v.C. tot 1400 n.C.)* (Sittard 1976) 94-103; F.Th.W. Smeets, 'Munten van Born', in: *Born, een koninklijk domein met een boeiend verleden* (Born 1978) 305-308; Th.H.R. Kiezebrink, 'Munten van Sittard', in: *HJLZ* 14 (1993) 54-58.
20. N.G.H.M. Eussen, 'Bijdrage tot de geschiedenis van burcht en heerlijkheid Millen', in: *Nieuwstadt, van stad tot dorp* (Sittard 1977) 53-58; Corsten, 'Die Herren', 90-95.
21. EHC Sittard-Geleen, Bestuursarchief Sittard 1243-1794, inv.nr. 35. Voor het regest zie: Martin Jansen, *Inventaris van het oud archief gemeente Sittard 1243-1609* (Sittard 1878) 26.
22. Bert Thissen, 'Het oudste stadsrechtprivilege van Sittard', in: *SUBG*, 131, 132 en 151.
23. J.V.H. Notermans, 'Valkenburg', in: *Atlas van historische vestingwerken in Nederland, Limburg* (AHVN) (Utrecht 1998) 112, 113. Mogelijk werd Valkenburg schadeloos gesteld voor in de 1327 en 1329 door de Brabanders aangerichte schade. Zie ook: Henk Kwakkernaat, 'Valkenburg vestingstad', in: *Historische en Heemkundige Studies in en rond het Geuldal* 15 (Valkenburg aan de Geul 2005) 305-343.
24. M.J.J. Bergevoet, 'Venlo', in: *AHVN, Limburg*, 56; H.J.M. de Groot, *Venle/Venlo. Hoe een stadje begon* (Zutphen 2003) 149, 155, 156; Martin Bergevoet en Maarten Dolmans, 'De Venlose vestingwerken' en Bart Klück en Hein Hundertmark, 'De stadsmuur van de Maasboulevard', in: *Venlo Vennelo Sablonen. Twintig eeuwen wonen aan de Maas* (Venlo 2011) 167-169 en 182-197.
25. L.J. Morreau en J.V.H. Notermans, 'Maastricht', in: *AHVN, Limburg*, 120.
26. Gerard van de Garde, 'Stadsuitbreiding en stadsommuring in middeleeuws Roermond', in: *Spiegel van Roermond* 10 (2002) 65-69.
27. Eussen, 'Millen', 62.
28. Mail van bouwhistoricus drs. Birgit Dukers 20-09-2013.
29. Van Luyn, 'De vestingwerken', 51.
30. Mails van Birgit Dukers 03-09 en 30-09-2013. Voor mogelijke wijze van fundering van de muur zie: H. Stoepker (red.), 'Archeologische Kroniek van Limburg over 1991', in: *PSHAL* 128 (1992) 274-283; Kwakkernaat, 'Valkenburg vestingstad', 313, 314, 318 en 319.
31. Bergevoet, 'Venlo' 56; Morreau, Notermans, 'Maastricht', 123; G.W.G. van Bree en O.J. Nienhuis, 'Roermond', in: *AHVN, Limburg*, 73.
32. Below, Georg von, *Landtagsakten von Jülich-Berg 1400-1600. Erster Band: 1400-1562* (Düsseldorf 1895) 252-256; Eussen, 'Millen', 62.
33. Smeets, 'Het land van Born onder Gulikse heerschappij', in: *Born*, 103.
34. Jos. Habets, 'Drie chronijkjes van Ste.-Agnetenklooster der orde van den H. Augustinus te Maeseyck 1430-1589', in: *PSHAL* 6 (1869) 410, 411.

35. A. Dunckel en B.A. Pothast, *Kurze Chronik von Sittard, von 900 ... bis in 1891* (Sittard 1891, reprint VVV Sittard 1975) 13.
36. Voor vermeldingen van werkzaamheden aan de stadsmuur in burgemeestersrekeningen zie: EHC Sittard-Geleen, Bestuursarchief Sittard 1243-1794, inv.nr. 485 (1582-1583) folio 26; inv.nr. 490 (1609-1610) folio 27; inv.nr. 494 (1614-1615) folio 82; inv.nr. 497 (1617-1618) folio 54.
37. F.H. Keyzers, 'Gus Roebroek en de restauratie van Fort Sanderbout', in: *HJLZ* 12 (1991) 108, 109; F.H. Keyzers, 'De muur van Fort Sanderbout', in: *Ad Oremus*, Monografieën uit het Land van Sittard 13 (Sittard 1998) 41-42.
38. N.G.H.M. Eussen, 'De Frans-Nederlandse oorlog van 1672-1679 en de gevolgen voor Sittard en omgeving', in *SUBG*, 248-253.
39. 'Register en memorieboek van het dominicanessenklooster St. Agnetenberg te Sittard', uitgegeven door J.H.H. Sassen, in: *PSHAL* 29 (1913) 184.
40. Eussen, 'De Frans-Nederlandse oorlog', 259.

PERSONALIA AUTEURS

Marion E.N. Aarts, studeerde Kunstgeschiedenis, Mediterrane Archeologie en Culturele Prehistorie aan de Rijksuniversiteit Groningen. Van 1990 tot 2001 was ze conservator stedelijke historie en archeologie van Museum Het Domein en zijn voorgangers. Momenteel is ze gemeentelijk archeoloog van de gemeente Sittard-Geleen en zelfstandig archeologisch adviseur.

Adres: Postbus 18, 6130 AA Sittard; marion.aarts@sittard-geleen.nl

Aloysius Maria Broekmeulen (Louis) (1939). Studeerde HTS werktuigbouw te Heerlen (1959). Werkte na twee jaar militaire dienst vanaf 1962 voor DSM als adviseur chemische fabrieken (caprolactam en ureum) in Duitsland, Frankrijk, Amerika, Koeweit, India, Tsjechoslowakije en Hongarije; in 1980 omgeschoold bij Shell, nadien werkzaam bij DSM-dochter EBN. Maakt sinds pensionering in 2000 verre reizen naar Azië, Midden-Amerika en Noord-Afrika. Publiceert regelmatig op gebied van lokale geschiedenis.

Adres: Berkenstraat 4, 6127 CK Grevenbicht

Drs. S.M.M.A. Derks (Sergio), geboren te Sittard (1963), studeerde Geschiedenis aan de Katholieke Universiteit Nijmegen. Hij schreef diverse historische boeken, o.a. voor Philips, Rijkswaterstaat, Het Nederlandse Rode Kruis, Viatal (Instituut voor Doven St. Michielsgestel), advocaten- en notarissenkantoor De Brauw Blackstone Westbroek en Wilma Bouw. Sergio Derks is medevennoot van communicatiebureau Mexin*SDT in Eindhoven en werkzaam als senior adviseur/bedrijfsjournalist. Tevens is hij betrokken bij de publiciteit en inrichting van tentoonstellingen met een historische invalshoek.

E-mail: sdtekst@iae.nl

J.P.A.M. Engelen (Jos), geboren te Sittard (1943). Volgde na zijn middelbare opleiding tal van cursussen op het gebied van Management en Organisatie. Van 1964-1999 werkzaam binnen het Grootwinkelbedrijf in lijn- en staffuncties. Naast zijn werk sinds 1960 actief binnen de Tabacologische wereld met onderzoeken naar de historie van de klei pijp, speciaal in beide Limburgen. Vanaf 2000 na zijn vervroegde pensionering betrokken geraakt bij Vereniging Sittards Verleden. Doet heemkundig onderzoek vooral naar de historie (van Sittard e.o.) en geeft lezingen over tal van relevante onderwerpen (bijv. Zouaven) en verzorgt daarover publicaties.

Adres: Pattonstraat 19, 6135 CR Sittard; josengelen@planet.nl

J.J.J.M. Engels (Jacques), geboren te Breda (1949). Studeerde te Breda voor onderwijzer (1966-1969) en aan de Bibliotheek- en Documentatie Academie (BDA) te Tilburg voor bibliothecaris (1969-1971 en 1974). Was van 1971-1974 en 1974-1976 als bibliothecaris werkzaam te Breda. Was als stafdocent achtereenvolgens (vanwege onderwijsfusies) verbonden aan de BDA te Sittard (1976-1987), de Hogeschool Maastricht (1987-1999) en aan de Hogeschool Zuyd (1999-2003). Van 1978-1988 eveneens hoofd van de opleiding Onderwijsmediathecaris. Sinds 1972 recensent jeugd(vak)literatuur voor NBD/Biblion. Vervulde op provinciaal en landelijk niveau bestuursfuncties en had zitting in adviescommissies op het terrein van het openbaar-, jeugd- en schoolbibliotheekwerk. Publiceerde over kinder- en jeugdliteratuur. Stelt o.m. (reizende) educatieve/informatieve exposities samen over onderwerpen uit de (jeugd)literatuur, historie, religie en volkskunde.

Adres: Pastoor Petersstraat 9, 6122 BW Buchten; jjm.engels@home.nl

Ir. W.P.A.M. Hendrix (Wim), geboren te Elsloo (1955). Werkzaam bij Rijkswaterstaat en sinds 1978 actief in het archeologisch (veld)onderzoek in het zuidelijk deel van het Land van Zwentibold. Hij richt zich daarbij voornamelijk op de prehistorie, met bijzondere aandacht voor de Lineaire Bandkeramiek (LBK). Vanaf 1995 levert hij jaarlijks een bijdrage voor onderhavig jaarboek waarin de belangrijkste resultaten van het archeologisch onderzoek in de regio Stein en omgeving worden weergegeven.

Adres: Gerichtstraat 42, 6171 TD Stein; WPAMHendrix@gmail.com

Ad Hoogenboom, geboren te Geleen (1951). Studeerde aan het Instituut voor de Autohandel (IVA) te Driebergen. Werkte gedurende dertig jaren bij garage Gottgens/Hekkert. Sinds 1 september 2012 met prepensioen. In 1979 medeoprichter van de heemkundevereniging Geleen. Heeft gedurende tien jaren als voorzitter gefungeerd en de overige jaren o.a. als vicevoorzitter. Houdt rondleidingen en lezingen door en over Geleen.

Adres: Marcellienstraat 11, 6166 CP Geleen; ad.hoogenboom@zonnet.nl

Dr. A.P.J. Jacobs (Antoine), geboren te Heerlen (1965). Studeerde Nederlands en Geschiedenis aan de Hogeschool Katholieke Leergangen te Sittard en Geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Utrecht. In 2001 promoveerde hij aan de Katholieke Universiteit Nijmegen op het proefschrift *Louis Tijssen (1865-1929), biografie van een Limburgse zielzorger*. Momenteel werkt hij aan een ordesgeschiedenis van de Nederlandse provincie der Karmelieten (O.Carm).

Adres: Burg. Slanghenstraat 34, 6433 AV Hoensbroek; antoine.jacobs@live.nl

Drs. A.M.P.P. Janssen (Guus), geboren te Heerlen (1957). Studeerde Klassieke Taal- en Letterkunde aan de KU Nijmegen. Is sinds 1978 als docent Klassieken verbonden aan het gymnasium van Trevianum Sittard. Publiceerde over de regionale historie, met een bijzondere belangstelling voor kerkgeschiedenis en bronnenpublicatie.

Adres: Simpsonstraat 2, 6135 CT Sittard; ampjanssen@hetnet.nl

D.J.J. Lauwers (René) (1949), opleiding: HTS chemische technologie. Werkte eerst bij Philips aan de ontwikkeling van milieu-meetapparatuur en was vanaf 1975 tot medio 2012 werkzaam als leraar chemie MBO procestechniek en laboratoriumtechniek. Publiceerde diverse artikelen en boeken op gebied van genealogie en de geschiedenis van Sittard en omgeving.

Adres: Burg, Lunenschloszstraat 7, 6137 PJ Sittard; d.lauwers@home.nl

H.L.J. Limpens (Lei), geboren te Sittard (1938). Studeerde in Tilburg Nederlands MO A en B. Hij heeft als neerlandicus les gegeven in Maastricht, Sittard, Venlo en vanaf 1969 in Geleen aan de toenmalige Albert Schweitzer Scholengemeenschap.

Na zijn pensioen publiceerde hij verschillende artikelen in De Maasgouw en het Historisch Jaarboek voor het Land van Zwentibold. In 2009 verscheen van zijn hand *Munstergeleen, straatnamen en hun herkomst*. In 2011 publiceerde hij de biografie *Willy Dols 1911-1944; een verwachting die niet in vervulling mocht gaan*.

Hij is secretaris van de Willy Dols Stichting en werkt mee aan de website

www.willydolsstichting.nl

E-mail: hljlimpens@kpnplanet.nl

Lkol bd A.F.S. van der Loo (Ad), geboren te 's-Hertogenbosch (1946). Na de HBS aan het Bisschoppelijk College te Sittard doorliep hij de KMA in Breda. Als officier heeft hij meer dan tien verschillende functies bekleed op diverse locaties in Nederland. Ook is hij uitgezonden geweest als waarnemer voor de VN naar Damascus en Jeruzalem. De laatste tien jaar voor zijn vertrek met FLO in 2001 werkte hij bij het hoofdkwartier van het toenmalige AFCENT in Brunssum.

Hij is medeoprichter van de Kennedy-Mars Sittard en van 1963 tot 2013 bestuurslid. Samen met zijn echtgenote reist hij veel en heeft hij inmiddels 110 landen bezocht.

Adres: Maaseikerweg 28, 6123 BN Holtum; A.vanderloo@ziggo.nl

Paul Mennens (1949), studeerde aan de Pedagogische Academie Sittard en was van 1973 tot 2012 leraar in het basisonderwijs te Beek en Sittard. Van 1974 tot 2002 was hij tevens gemeenteraadslid in de gemeente Beek, waarvan 1978-1990 en 1994-1998 fractievoorzitter van Progressief Beek, 1990-1994 wethouder milieu, verkeer en maatschappelijke dienstverlening en 1998-2002 wethouder openbare werken, milieu, verkeer en sociale zaken. Als wethouder was hij lid van het dagelijks bestuur Streekgewest Westelijke Mijnstreek (1990-1994), lid van het algemeen en dagelijks bestuur sociale werkplaats VIXIA (1998-2002) en lid van het dagelijks bestuur van de Intergemeentelijke Milieudienst Beek/Stein (1998-2002).

Daarnaast bekleedde hij vanaf 1967 diverse bestuurslidmaatschappen op maatschappelijk, sport en cultureel terrein, o.a. voorzitter van H.V. Caesar. Tegenwoordig is hij lid van de Culturele Werkgroep Beek, bestuurslid van de Archeologiestichting dr. Beckers/pater Munsters te Stein, voorzitter van de Werkgroep Archeologie Beek, hoofdredacteur en auteur van Becha (historisch, kunst en cultuurtijdschrift), en voorzitter van Vereniging van Eigenaren 'Van Sonsbeek Estate' te Beek.

Adres: Van Sonsbeecklaan 2-J, 6191 JM Beek (L); mennens-hamers@ziggo.nl

Drs. Jos Meuwissen (1957), studeerde voor docent muziek aan het conservatorium te Maastricht en geschiedenis aan de Katholieke Leergangen in Sittard en de Universiteit Utrecht. Tot 1995 was hij werkzaam in het middelbaar en hoger onderwijs als muziek- en geschiedenisdocent. Van 1995 tot 2001 was hij beleidsmedewerker bij de Limburgse Bond van Muziekgezelschappen (LBM). Tegenwoordig is hij docent geschiedenis aan Fontys Lerarenopleiding Sittard. Hij is co-auteur van *Blaasmuziek in Limburg* (Thorn 1989) en het jubileumboek van zestig jaar Limburgse omroep, *Voorlopig zijn wij onder ons* (Roermond 2006).

P.G.W.M. Schulpen (Peter) (1964). Studeerde Geschiedenis en Aardrijkskunde aan de Hogeschool Katholieke Leergangen te Sittard en volgde de opleiding Middelbaar Archiefambtenaar aan de Rijksarchiefschool in Den Haag. Vanaf 1999 plv. Stadsarchivaris van de gemeente Sittard, nu gemeente Sittard-Geleen. Publiceerde diverse bijdragen over de regionale geschiedenis in dit jaarboek.

E-mail: pschulpen@home.nl

J.H. Strijkers (Harry), geboren te Sittard (1943). Schakelde na twee jaar onderwijs op het Bisschoppelijk College Sittard over naar een chemisch-technische opleiding tot proces-operator en behaalde de vereiste diploma's. Werkte zijn hele leven bij de Staatsmijnen/DSM. In 1979 veranderde hij binnen DSM van werkring en was vervolgens vijf jaar administratief werkzaam bij de loonadministratie. In die periode volgde hij ook avondonderwijs. In 1984 werd hij benoemd tot groepsleider Registratuur & Archief Lokatie Noord en begon in dat jaar aan de tweejarige studie bedrijfsarchiefkunde. In 1985 verwierf hij dit diploma bij de Gemeenschappelijke Opleidingen (GO) in Den Haag. Sloot in 2004 zijn loopbaan bij DSM af als bedrijfsarchivaris bij het Centraal Archief Hoofdkantoor Heerlen. Publiceert vanaf 1976 met grote regelmaat over diverse onderwerpen en was zijn hele leven actief in cultuurhistorische verenigingen in de Westelijke Mijnstreek.

Adres: Odasingel 1051, 6131 GT Sittard; h.strijkers@hetnet.nl